

Mazi İle Modernizm Arasında Muhafazakar Düşünce

Uğur Can Yıldızdal
İstanbul Medeniyet Üniversitesi- Yüksek Lisans Öğrencisi

Özet: Mazi ve modernizm kavramları, muhafazakar düşüncenin gündeminde aktif biçimde yer alan iki önemli kavramdır. İçerisinde mazi kavramını ihtiva etmeyen bir muhafazakarlık düşünmek çok anlamsız olur. Dolayısıyla modernlik meselesine yaklaşırken; meseleyi metafizik bir metottan ziyade, diyalektik bir metotla yaklaşarak çözmek gerekir. Meseleyle ilgili, muhafazakarlığın kendini en sarıh biçimde gösterdiği İngiltere'ye baktığımızda da bu kavramların birbirinden ayrı ele alınamayacak derecede bir bütünlük oluşturduğunu görebiliriz. Modernizm kavramına baktığımızda ise, bu kavramın muhafazakar düşünceyi ikiye böldüğünü söyleyebiliriz. Bir tarafta aşırıya kaçabilen fikirleriyle muhafazakarlar, diğer tarafta ise bu konuya daha mutedil yaklaşan çağdaş muhafazakarlar dediğimiz mutedil kanadın olduğunu görebiliriz. Bu açıklamalardan soru akıllarda iki soru belirecektir: Mazi kavramı ve ona duyulan bağlılık, modernleşmeye engel midir? Hem geçmişe bağlı kalıp; hem modernleşebilmek mümkün müdür? Bu problemlere cevap bulabilmek için meseleyi klasikler üzerinden okuyabilmek gerekiyor. Meseleyi ele alırken soruna mukayeseli ve interdisipliner bir anlayışla yaklaşmak, meseleyi daha iyi kavramaya yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mazi, Modernizm, Muhafazakar, Çağdaş, Reaksiyoner

Abstract: The concepts of past and modernism are two important concepts that are actively involved in the agenda of conservative thought. It would be meaningless to think of a conservatism that does not contain the concept of the past. Therefore, while approaching the issue of modernity; the matter should be solved by a dialectical method rather than a metaphysical method. When we look at England, where conservatism manifests itself in the most obvious way, we can see that these concepts form an integrity that cannot be taken apart from each other. When we look at the concept of modernism, we can say that this concept divides the conservative thought into two. On the one hand, we can see that there are the so-called conservatives with ideas that can escape extremism, and on the other, the so-called contemporary conservatives, which are more moderately approaching. From these explanations, two questions will emerge in the minds: Is the concept of the Mazi and its devotion to it an obstacle to modernization? Both past-connected mold; Is it possible to modernize both? In order to find answers to these problems, we need to read the matter through classics. Approaching the issue with a comparative and interdisciplinary understanding while handling the issue will help to understand the issue better.

Key Words: Past, Modernism, Conservative, Contemporary, Reactionary

MESELEYİ KLASİKLER ÜZERİNDEN OKUYABİLMEK

Makale boyunca bahsedilecek mazi ve modernite kavramlarını klasikler üzerinden okumak; meseleyi aydınlatmak bakımından bize önemli ipuçları verecektir. Bilhassa Türk klasiklerine bakıldığında, karakterler üzerinden önemli vurgulamaların yapıldığını görebiliriz. Özellikle Ahmet Hamdi Tanpınar, karakterleri üzerinden verdiği mesajlarla pek çok meseleyi romanlarında işlemiştir. Bu bağlamda Orhan Pamuk ve Peyami Safa'nın eserleri de modernite ve maziye duyulan özlem konusunda önemli veriler ihtiva etmektedirler. Türk klasiklerini anlayabilmek; Türk düşüncesinin ve muhafazakar düşünce yapısının çektiği sancıları anlayabilmek manasına gelecektir. Dolayısıyla, klasikler anlam- değer rabitasında ele alınmalı ve içerisinde ihtiva ettiği mühim vurgulamalar gözden geçirilmelidir.

MUHAFAZAKAR DÜŞÜNCENİN ‘‘HUZUR’’ SUZLUĞU

Huzursuzluk, genel manasıyla insanın içinde bulunduğu durumdan rahatsız olmasını, gergin olma durumunu ifade eden bir kavram olarak sözlüklerde yer edinmiştir. Meseleye daha soyut biçimde yaklaşacak olursak; kavramın daha derin meselelere de gönderme yapabileceğini çıkarabiliriz. Makale içerisindeki anlamıyla bahsedeceğimiz huzursuzluk, geçmiş ve gelecek arasında kalmışlığın buhranını ifade etmektedir.

Muhafazakarlar için ‘‘modernite’’ (modernizm) kavramı, ne islamcı düşüncenin baktığı kadar katı; ne de toplumun batı değerlerini benimsemekle modernleşebileceğini düşünebilecek kadar aşırı uçtadır. Onlar, bu kavramın benimsenmesi hususunda arada kalmışlardır. Tanpınar, Huzur adlı eserinde bu meseleye dair önemli vurgulamalar yapmaktadır.

‘‘ Hele mazi ile bağlarımızı kesmek, garba kendimizi kapatmak! Asla! Ne zannediyorsunuz bizi! Biz şarkın en klasik zevkli milletiyiz. Her şey bizden devam istiyor.

- Eskiye devam ettirdikten sonra, yeni hayat şekli aramak ne için?
- Hayatımızın henüz şekli yok da onun için! Zaten hayat tanzim edilmeye daima muhtaçtır. Hele asrımızda.
- O halde maziye tasfiye ediyoruz?...
- Elbette fakat icap eden yerlerde. Ölü kökleri atacağız. Yeni bir istihsale gireceğiz; onun insanını yetiştireceğiz.
- Bunu yapmak için nereden hız alacağız?...

- İhtiyaçlarımızdan, yaşama irademizden; zaten hıza değil, derse ihtiyacımız var. Bunu da realite bize verir, müphem ütopyalar değil!...’’¹

Huzur’dan yapılan alıntıdan, klasik bir muhafazakar tipi elde edebiliriz. Burada karakterler üzerinden temsil edilen muhafazakar insan modeli, modernleşirken maziyi bir kenara atmak istememektedir. Yani jakobenist bir biçimde, aniden bir değişime karşıdır. Dolayısıyla insanı bir makine olarak değil; bir organizma olarak tahayyül etme arzusu bulunmaktadır. Sonuç olarak; tekamül içerisinde meydana gelen ve dışarıdan müdahaleye açık olmayan bir modernleşme arzusundan bahsedebiliriz. Dışarıdan müdahaleye kapalı olma hususunda, İngiliz muhafazakarlığı modelinde de; Türk tipi muhafazakarlıkla benzerlikler yakalayabiliriz. İngiltere’de, Coleridge ve onun felsefesini sürdüren ekol buna örnek olarak gösterilebilir.

Coleridge modernleşme üzerine görüşlerinde ‘’outer change’’ ve ‘’inner change’’ olarak iki durumdan bahsetmektedir. Outer change olarak adlandırıldığı, zorlama ve yukarıdan müdahale ile gerçekleştirilen modernleşme hali mekanik ve ölümcüldür. Ayrıca bu modernleşme biçimi çok hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Inner change olarak ifade ettiği daha yavaş ve daha kalıcı olan modernleşme biçimi ise, daha organik bir biçimde gerçekleşmektedir.²

Bahsedilen her iki eserden de çıkarabileceğimiz üzere; ortada dışarıdan yapılan müdahalelerle gerçekleştirilmeye çalışılan modernleştirme çabasından duyulan bir ‘’huzursuzluk’’ hali olduğunu ifade edebiliriz. Genel olarak Tanpınar gibi ılımlı muhafazakarlar bu meselede, reaksiyonerlere göre daha olumlu tepkiler vermekle beraber; onlarında belli başlı kök paradigmaları olduğunu söyleyebiliriz. Bu kök paradigmaları detaylı bir şekilde incelediğimizde verilen tepkilerinde kaynağına inebiliriz. Esasında, bir muhafazakar düşünce yapısının oluşmasını sağlayan da bu kök paradigmalardır. Mazi kavramı da bu paradigmalardan biri olmakla beraber, muhafazakar düşünce yapısı açısından olmazsa olmazlardandır.

Huzur romanı, bizlere bir sıkışmışlığı, arada kalma durumunu anlatması açısından da önemli bir yere sahiptir. Bu sıkışmışlığı anlatırken, modernitenin teknik kavramıyla özdeşleştirildiğinin de farkına varmaktayız.

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Huzur**, İstanbul 2018, s.59.

² Peter Viereck, **Conservatism from John Adams to Churchill**, Canada 1956, s.37.

‘- Bir taraftan iyi kötü bir tekniği almağa, onun adamı olmağa çalışıyoruz. Onun zihniyetini benimserken zaruri olarak eski kıymetleri atıyoruz. Muaşeret şeklimizi değiştiriyoruz. Diğer taraftan istiyoruz ki, eskiyi unutmayalım. Bugünkü realitelerimizde bu eskinin yeri nedir? Bu sadece bir hatıra, bizim için bir özleyiş...Belki sizin, benim hayatımızı söyleyebilir! Fakat yapıcı olarak ne kıymeti olabilir! ‘³

Yukarıda ifade edilen durum, başlı başına bir sıkışmışlığı anlatır. Buradaki mesele hem modern olmak, hem de temel kavramları muhafaza edebilmektir. Bahsedilen durumu bir cesaretsizlik olarak da nitelendirebiliriz. Zira geniş çaplı bir biçimde düşündüğümüzde modern olmak da zor bir eylemdir. Modern olabilmenin de artıları ve eksileri vardır. Felsefesini, sahip olduğu kavramları korumak üzere inşa etmiş bir muhafazakar tip içinse bu eylem çok daha zor bir hale dönüşebilir. Mesele hem kavramlara sahip çıkma, hem de modernleşebilmektir. Meseleye ‘batıcı’ bir anlayışla yaklaşan ve batı değerlerini özümsemiş, felsefesini batı değerleri üzerine kurmuş birisi için modernleşmek daha kolay hazmedilebilir bir şey haline gelecektir. Ama bu eylemi diyalektik bir biçimde düşünen ve kök paradigmaları da hesaba katan birisi için, anlam-değer rabitasını kurmak zor olacaktır.

SAATLERİ MODERNLEŞMEYE AYARLAYABİLMEK

Tanpınar’ın bir diğer önemli eseri olan Saatler Ayarlama Enstitüsü’de mazi ve modernleşme kavramları arasındaki anlam- değer rabitasını kurmak açısından önemli veriler içerir. Bilhassa eserde Doktor Ramiz ve Hayri İrdal arasında geçen diyalog, meseleyle ilgili olarak anlamlı vurgulamalar barındırmaktadır.

‘- Nasıl olur? Diyordu. Sizin gibi bir zat, hastalığına uygun tek bir rüya görmemiş olsun! Bari bundan sonra biraz gayret etseniz....

İşte bu son cümle tedavimde yeni bir merhalenin başlangıcı oldu. O gün akşama kadar sustu, beni adeta görmemezlikten gelerek, odanın içinde sinirli dolaştı, gene birdenbire kararını vermiş gibi karşıma geçti, en ciddi sesiyle:

³ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Huzur**, İstanbul 2018, s.266.

- Sizden hastalığınıza daha uygun rüyalar görmeyi istiyorum. Anladınız mı?...dedi. Bütün gayretinizi sarf edip öyle rüyalar görmeye çalışın! Evvela sembollerden kurtulmalısınız. Babanızı rüyanızda kendi çehresiyle gördünüz mü iş değişir, her şey düzelir.’’⁴

Hayri İrdal, tipik bir Türk muhafazakarını temsil etmektedir. Doktor Ramiz Bey üzerinden ise Jakobenist anlayışa gönderme yapılmak istenmiştir. Bahsedilen durumda, maziyi tamamen atarak bir modernleşme yoluna gidilmesi sembolleştirilmiştir. Tanpınar klasiklerinin en mühim özelliği, sosyal olayları karakterler üzerinde sembolleştirerek anlatmasıdır. Alıntı yapılan kısma baktığımızda Doktor Ramiz Bey karakterinin, “sembollerden kurtulmak” diye bir ifadesi olduğunu görmekteyiz. Sembollerden kurtulmak demek bir nevi modernleşme uğruna kırmızı çizgilerden vazgeçmektir. Bunun karşısında yer alan Hayri İrdal karakteri, bu durumdan duyulan acının, üzüntünün bir çığılığı şeklinde sembolize edilmiştir. Metnin ilerleyen kısımlarında Hayri İrdal’ın bu konu hakkındaki kesin tutumunu görmek mümkündür.

“ – Size bu hayatta görmeniz lazım gelen rüyaların listesini veriyorum.

Ve elime bir kağıt parçası uzattı.

- Doktor isteyerek rüya görülür mü hiç? Reçeteyle rüya...İmkan- sız
- Bu müspet bir ilimdir, dostum! Burada itiraz olmaz.’’⁵

Metnin devamında tekrar ifade edildiği üzere, reçeteyi modernleşme eyleminin gerçekleşmesi için yapılacaklar listesi veya modernleşme uğruna kenara atılması gerekenlerin listesi olarak da algılayabiliriz. Doktor Ramiz Bey’in bu durumda takındığı tavır, pozitivist anlayışı tam anlamıyla yansıtmaktadır. Onda Batı’yı “gülü ve dikenini” ile benimsemek eylemi en sarıh biçimde kendini bulmaktadır.

Tanpınar’la ilgili olarak Beş Şehir adlı deneme tarzında yazdığı esere bakmak da fayda var. Tanpınar’ın bu eserinin bilhassa önsöz kısmında muhafazakar felsefeyle ilgili olarak çok önemli görüşlere yer verilmektedir. Beş Şehir adlı eserinde Tanpınar, hem mazi kavramının

⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**, İstanbul 2018, s.118.

⁵ a.g.e, s. 118.

önemini; hem de modernleşme eyleminin nasıl bir metotla yapılması gerektiği hususunda önemli şeyler söylemektedir. Dolayısıyla Beş Şehir bir denemeden daha ötesidir.

‘‘ Sade millet ve cemiyetlerin değil, şahsiyetlerinde mana ve hüviyetini, çekirdeğini tarihilik dene şeyin yaptığı düşünülürse, bu iç didişme hiç de yadırganamaz. Mazi daima mevcuttur. Kendimiz olarak yaşayabilmek için, onunla her an hesaplaşmaya ve anlaşmaya mecburuz. ‘‘⁶

Tanpınar’ın buradaki cümlelerle vurgulamak istediği mesele; bir klasik ile, klasik muhafazakarın dilinden bir mazi tanımının yapılmasından başka bir şey değildir. Tanpınar da maziyle hesaplaşmayı ister, lakin onun hesaplaşma arzusu reaksiyonerler kadar aşırı uçta değildir. O maziden güç alıp; ileriye daha sağlam adımlar atabilmeyi tahayyül etmektedir. Dolayısıyla burada bahsedilen tepki; reaksiyoner değil, klasik bir tepkidir. Esere tekrar baktığımızda, modernleşmenin nasıl gerçekleşmesi gerektiği konusunda Tanpınar’ın yorumlarına rastlamaktayız. Tanpınar’da değişimin çabuk ve mekanik bir biçimde değil; yavaş ve ılımlı bir şekilde gitmesini istemektedir. O insanın bir makine gibi görülmesine karşıdır.

‘‘ Fakat canlı hayata, yaşayan ve duyan insana, cansız madde karşısındaki bir filozof gibi değil, bir kalp adamı olarak yaklaşmayı istedim. Zaten başka türlü de elimden gelmez. Ancak sevdiğimiz şeyler bizimle değişirler ve değiştikleri içinde hayatımızın zenginliği olarak bizimle beraber yaşarlar.’’⁷

Tanpınar’ın burada ifade etmek istediği, tam anlamıyla bir ‘‘ organik modernleşmenin ‘‘ olması gerektiğidir. Dolayısıyla modernleşen insanı bir makine olarak değil; canlı bir organizma olarak görmenin önemine dikkat çekilmiştir. Organik modernleşme, bir anlamda insanı kendi haline bırakmaktır. Onun kavramlarıyla baş başa kalmasını sağlamak ve kendi kılavuzunun kendisi olmasına izin vermektir. Yani, kendisine müdahale eden bir üst kurum yoktur. Bu şekilde gerçekleşen modernleşme eylemi daha kalıcı olabilir. Tanpınar romanlarının hemen hemen hepsinde bu konuyla ilgili değinmeler mevcuttur. Başlangıçta ifade ettiğimiz gibi, Tanpınar romanlarında karakterler üzerinden olaylara gönderme yapmış ve onları sembolikleştirmiştir.

⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Beş Şehir**, İstanbul 2017, s.10.

⁷ a.g.e, s.11.

Bahsettiğimiz modernleşme kavramıyla ilgili önemli klasiklerden biriside çağdaş Türk edebiyatında Post- Modernist anlayışın temsilcisi olan Orhan Pamuk’un eserleridir. Pamuk, eserlerinde Türkiye gerçeklerine karakterleri üzerinden vurgulamalar yapar. Onda da Tanpınar eserlerinde bulduğumuz vurgulamaları ve sembolleştirmeleri bulmamız mümkündür. O daha çok meselenin “modernleşmeye cesaret edebilmek” kısmına göndermeler yapmaktadır. Bu açıdan, Orhan Pamuk eserleri de konuyu aydınlatmak için çok önemli kaynaklardır. Anlam-değer ilişkisini oturtmak açısından eserlerinin içeriği önem taşımaktadır. İlk olarak “Kafamda Bir Tuhaflık” romanına bakacak olursak; Pamuk’un taşra muhafazakarlığına ve onların modernleşmeyle olan macerasına göndermeler yaptığına dikkat çekebiliriz. Mevlut karakteri tipik bir Anadolu muhafazakarıdır ve karakterin çevresinde birtakım modernleşme hareketlerinin gerçekleştiğini görürüz.

“Boza sattığı on altı yılda bu yalanı iki tür insana söylemişti Mevlut:

1-) Hem boza içmek hem de günah islemediğine inanmak isteyen muhafazakarlara. Bunların zeki olanları, aslında bozanın alkollü olduğunu bilir, ama Mevlut’un sattığı şey tıpkı şekersiz Coca- Cola gibi özel bir icatmış ve alkollüyse günahı yalancı Mevlut’a yazılacakmış gibi davranırlardı.

2-) Hem boza içmek hem de aptal köylü satıcıyı aydınlatmak isteyen laik ve Batılılaşmışlara. Bunların zeki olanları aslında Mevlut’un bozanın alkollü olduğunu bilir, ama para kazanmak için yalan söyleyen dindar ve kurnaz köylüyü mahcup etmek isterlerdi.”⁸

Modernleşmeye cesaret edemeyen veya mazi ile modernleşme arasında kalmış muhafazakarın durumu tam olarak böyle ifade edilebilir. Buradaki sembolleştirmeye baktığımızda, muhafazakar birey kendi içerisindeki zıtlıklara hapsolmuştur. Birey, modernleşmenin kaçınılmaz olduğunu görmektedir ve modernleşme eylemini istemektedir; lakin bozanın içindeki bir miktar alkolden çekinmesi gibi, modernleşmeden de çekinmektedir. Çünkü; onun arkasında bırakacağı değerleri vardır ve bu değerler onun için vazgeçilmez konumdadır. Tabi bu örneklemeden modernizmin olumsuz bir kavram olduğunu çıkartamayız. Modernizmin de artıları ve eksileri bulunmaktadır. Bu açıdan her düşüncenin içinde birazda olsa “basiret”

⁸ Orhan Pamuk, **Kafamda Bir Tuhaflık**, İstanbul 2019, s.223.

kavramı yer almalıdır. Burada bahsedilen olayı diyalektik bir biçimde incelenmeli ve meseleye bir muhafazakarın gözünden bakılmalıdır.

Mazi, her ne kadar modernleşme yolunda muhafazakarlar için bir engel olarak görülse de onların tutunabilmesi ve birey olmasını sağlayan itici bir güçtür. Zira, muhafazakar insan modeli mazisinden aldığı kuvvetle gelecek için daha iyi eylemlerde bulunabileceğini düşünür. Bundan dolayı, ortada birey olma durumunun da olduğunu söylemek mümkündür. Orhan Pamuk ‘‘Kırmızı Saçlı Kadın’’ adlı eserinde bu konu üzerine göndermelerde bulunmaktadır.

‘‘ Sence modernlik kötü bir şey mi? Diye sarhoş saflığıyla ona sordum. Modern kişi şehrin ormanında kaybolan kişidir. Bu da babasız kalmak demektir. Babasını araması da boşunadır aslında. Kişi modern bir bireyse şehrin kalabalığında babasını bulamayacaktır. Bulursa da bu sefer birey olamayacaktır. Modernliğin Fransız mucidi Jean- Jacques Rousseau bunu çok iyi bildiği için dört tane evladını modern olsunlar diye bile bile terk etmiş, onlara babalık etmemeştir.’’⁹

Bu alıntı, muhafazakarların modernleşme karşısındaki tedbirli tutumunu anlamak açısından güzel bir örnektir. Modern olmak, bir anlamda onların maziden güç alarak kurduğu ‘‘birey’’ olma içgüdüsünü kaybettirebilir.

MODERNİZM KARŞISINDA ‘‘ REAKSİYONERLİK ‘‘

Tanpınar klasiklerine baktığımızda, ılımlı bir seviyede maziye bağlı; modernleşme konusunda tedbirli ama meseleye daha olumlu bakan, arada kalmış bir muhafazakar tiplmesiyle karşılaşmıştık. Reaksiyoner muhafazakarlar bu konuda oldukça sert tutuma sahiptirler. Mazi kavramı reaksiyonerlerde kendini oldukça fazla hissettirir ve binlerce yıl öncesine uzanan bir ben idraki oluşturulur. Bu idrak mazi ile oluşturulur ve bu mazi anlayışı binlerce yıl öncesine kadar dayandırılır.

Nurettin Topçu, bu reaksiyonerlerin en önemlilerinden bir tanesidir. Topçu, Türkiye ütopyasını mazi kavramı üzerine kurmuştur. Kurduğu model, Yunus Emre’den Mehmet Akif’e

⁹ Orhan Pamuk, *Kırmızı Saçlı Kadın*, İstanbul 2018, s.167.

kadar uzanmaktadır. Bu açıdan, meseleyi daha anlamamızda Topçu'nun "Yarınki Türkiye" adlı eserine bakmak önemli verileri gözler önüne serecektir.

" Yarınki Türkiye'nin kurucuları, millet ve cemaat uğrunda fedakarlıklar kabullenenlerin artık bulunmadığı cemiyetimizde, muhtelif simada insanları şahıslarında birleştirecektir. Onlarda Yunus Yavuz'la birleşecek; Sinan Akif'e uzanacak; Ebu Hanife, Hüseyin Avni'yi tebrik edecektir. Ve onların eseri olan yarınki Türkiye, şu temellerin üstünde kurulacak: Anadolu'nun toprağından kaynaklı bir kan, cemaat için harcanan emek, bin yıllık bir tarih, otoriteli bir devlet ve ebedi olduğuna inanmış bir ruh..."¹⁰

Topçu'nun ifadelerinden çıkarabileceğimiz üzere; o felsefesinin kökünü maziye dayandırır. Muhafazakar felsefenin yapısında, geçmişteki şahsiyetler ve kazanılan tarihi zaferler büyük bir yer tutmaktadır. Daha öncede değinildiği gibi, Topçu'da mazinin ilham verici yönünü vurgulamıştır. Dolayısıyla geçmişteki zaferlerin ve önemli isimlerin vurgulanması istenmesi klasik bir anlayıştır.

" Geçen yazımızdaki izahlara göre inkılabı şöyle tarif edebiliriz: Bir cemiyetin kendi mazisinden kuvvet alan ve cemiyetin hayatını evvelkinden daha yüksek ruhi değerler planına yükselten, içtimai ve tabii oluşun kaydettiği sıçrayış hareketine inkılap denir."¹¹

Topçu, değişmek eyleminin köküne maziye koymaktadır. Onun değişime yüklediği anlam-değer ilişkisi, mazi ile inşa edilmektedir. Topçu'nun bahsettiği inkılap kavramını modernleşmeyle özdeş görebiliriz. İnkılap, onun felsefesinde bir sıçrayış hareketi olarak yer ediniyor ve bu sıçrayış hareketini sağlayan itici kuvvet de bireyin geçmişinden aldığı güçtür. Bu bakımdan Topçu felsefesinde mazi kavramı çok mühim bir yer tutar.

" Sade mektep mi? Mektebin yanında, bizi Avrupa taklitçiliğine sürükleyen bir buçuk asırlık inkılap hareketlerinin hepside, mazi ve mukaddesattan başka bir şey olmayan millet ruhunun içgözlemine terkederek, ancak dışından görebildiğimiz Avrupa'nın eşya cinsinden olan

¹⁰ Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, İstanbul 2018, s.17.

¹¹ a.g.e, s.123.

varlığına doğru götürdü. Her yeni inkılap bizi biraz daha kendimize yabancı yaptı ve kendi içimize götüren bütün selamet yollarını tıkadı.’’¹²

Nurettin Topçu’yu diğer ılımlı muhafazakarlardan ayıran yönü buradaki reaksiyoner tavrıdır. Topçu, değişimi bir nevi taklitçilikle özdeşleştirmektedir. Hatta daha da ilerisine giderek bunu bir ‘yabancılaşma’ ve insanın kendini kaybetmesi olarak da görüyor. Reaksiyoner muhafazakarlar bilhassa mazi kavramı konusunda çok hassastırlar ve bu kavramı korumaya oldukça önem verirler. Mazi kavramını genellikle Osmanlı üzerinden inşa ettikleri görülmekle beraber, bu kavramı Orta Asya Türk kavimleri üzerinden kuranlar da bulunmaktadır. Bu kavram muhafazakar için bilinç kaynağıdır. Oradan aldıkları güçle geleceğe daha olumlu bakarlar ve bazen bu kaynak aşırı hudutlara da taşınabilir. İşte o vakit mazi kavramının bir ‘nostaljizm’ anlamına gelebileceği sorusu akıllarda tebarüz edecektir. Bunu anlayabilmek için; ılımlı ve reaksiyoner muhafazakarların görüşlerinin çok ince bir biçimde incelenmesi ve tenkit edilmesi gerekmektedir.

Topçu diğer eserlerinde de modernleşme vurgusu üzerine önemli vurgulamalar yapmaktadır. Onun düşüncesine göre geçmişteki kurumların ve geleneklerin zedelenmesi modernleşmeyi engellemiştir.

‘ Bizde üç asırdan beri yapılmak istenen ıslahat hareketlerimizin bir türlü milli varlığımızı buhrandan kurtaramayışı, kendimize has bir metafizik ortaya koyamayışımızdır. Kaç asırdır Avrupa’dan parça parça ilim, ahlak, sanat almak istedik. Askerlik ve eğitim işlerimizi onlar gibi düzenledik. Avrupa’nın resim ve şeklini, kıyafet ve her zevkini memleketimize soktuk. Bütün bu gayretlere rağmen Avrupalı, yani Avrupalı gibi olamadık. Zira gelişigüzel neyimiz varsa yıktık. Maksatsız şekilde bütün enerjimizi harcadık. Avrupa’da ruh kuvvetiyle içten yapıları biz göz, kulak ve el kuvvetiyle dışarıdan elde etmeğe çalıştık. Bize içimizden hayat veren kaynakları da kuruttuk. Şimdi hepimizin içi karanlıktır. Bize şahsiyet ve hayat getirecek olan büyük aydınlık, bizi imansızlıktan kurtararak kendi ilmimize, kendi ahlak ve sanatımıza, bir kelime ile kendi şahsiyetimize kavuşturacak olan kuvvet ve irade, milletimizin yaratacağı metafizikten doğacaktır.’’¹³

¹² a.g.e, s.135.

¹³ Nurettin Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, İstanbul 2018, s.60.

Topçu'nun anlatmak istediği, modernleşme uğruna değerlerin unutulması ve zedelenmesidir. Mazide yer alan kurumlar topluma hayat kaynağı olan kurumlardır ve modernleşme çabası içine girildiğinde bunlara sırt çevrilmiştir. Topçu'nun tahayyül ettiği kendi köklerine ve değerlerine bağlı bir modernleşme çabasıdır. Onun bu konudaki tutumunun çok sert olduğunu görmekteyiz. Yapılmak istenen değişiklikler sadece estetik olarak bir anlam ifade etmiş ve modernleşmenin özüne inilememiştir.

Mazi kavramı konusunda mimar Turgut Cansever'in görüşleri de dikkat çekmektedir. O mazi kavramının estetik manası üzerinde durmaktadır. Mimari de muhafazakarlar için mazi kavramını somutlaştıran önemli hususlardan biridir ve muhafazakarların bu konuda estetik zevklere sahip olduklarını söyleyebiliriz. . Mimar Turgut Cansaver üzerinden burada bahsedilen mazi- eski kavramına baktığımızda meselenin bir gelenek meselesi olduğu açıkça görülecektir.

“Mimar Turgut Cansever’de kültürel nostalji, modernlik eleştirisiyle birleşerek bir gelenek ihyasına dönüşür. Cansever geleneğin erdemini mimarının içinden kurar. Geleneksel mimari, binaları, imar ve şehir peyzajını “insan ölçüsünde” tutar, çevreye, iklime, ışığa – gayri muntazamlıklarına hürmet ederek- uyar, geometrik “diklenmelere” kalkışmaz. Eski mimarının temel elemanı olan ahşap, “süreç halinde varlık telakkisine” riayet eden, ebedilik taslamayan bir malzemedir. Modernlik, topyekun ölçüyü bozmuştur; mimarideki ölçü bozulması, bunun yansımasıdır.”¹⁴

Anlaşılacağı üzere moderniteye olan tepki, eskiye olan bağlılık mimari üzerinden dile getirilmiş. Mimari muhafazakarlar için önemli bir kavramdır ve yeni yapılar inşa edilirken eski, belirli bir anlam- değer rabitasına sahip olan yapıların bozulmasını istemezler. Aynı mesele üzerine bir başka mühim mimar olan Ekrem Hakkı Ayverdi'nin görüşlerine bakmak elzemdir. “O da Cansever gibi milliyetçi- muhafazakar politikanın kimi güçlenme yatırımlarına muhafazakar değerler ve estetik adına karşı çıkmıştır: örneğin ezanın hoparlörde okunmasına (şerefelerden vasıtasız dökülen Allah sesini boğmamalısınız) veya İstanbul boğaz köprüsüne

¹⁴ Tanıl Bora, **Cereyanlar**, İstanbul 2017, s.354

(bu ejderha demir kütlesi Boğaz'a çakılınca artık Boğaz'ın sihrine hazin bir mersiye okumak kalır). Modernizmin ve maddi medeniyetin (asrın çılgınca maddeciliğinin) hayli mesafe kat ettiği bir zamanda yaşıyor olarak, Yahya Kemal'in hiç olmadığı kadar karamsardır. Cansever'in olmadığı kadar da celalli."¹⁵

Boğaz, İstanbul ve eski mimari yapılar, muhafazakarlar için büyük önem arz etmektedir. Bu konuda muhafazakarların ne kadar hassas olduğu çok açıktır. Çünkü; bu kavramlar muhafazakarlar için maziye ifade etmektedir.

TARİHSELÇİLİK VE MAZİ KAVRAMIYLA BAĞLANTISI

Tarih ve tarihselcilik doğrudan mazi kavramıyla ilişkilidir diyebiliriz. Mazi kavramını önemseyenler, mazilerine; dolayısıyla da tarihlerine çok büyük önem vermektedirler. Bu noktada onların bir romantik tarih anlayışına sahip oldukları da söylenebilir. Nihat Sami Banarlı'nın anlayışı bu noktada bizlere önemli örnekler teşkil etmektedir.

“ Bugün Türkiye’de Osmanlı Devleti’ni veya Osmanlı idaresini diriltmek için çalışan tek kimse yoktur. Vatanını ve milletini seven her insan, eldeki Türkiye Cumhuriyeti’nin gelişmesini özler, memleketimizin, yeni dünya nizamı içinde de Osmanlı devrinde olduğu gibi başa geçmesi arzularını duyar.”¹⁶

Banarlı'nın da ifadelerinden anladığımız üzere maziye dönüş, Osmanlı nizamına geçiş isteği her zaman muhafazakar muhit arasında olmuştur. İşte bahsettiğimiz mazi kavramının içini dolduran şey de maziye geri dönme, eski düzeni arama ihtiyacıdır. Mazi kavramından alınan gücü de bu geri dönme isteği doldurur. . Tanıl Bora bu durumu bir “hamaset haznesi” olarak çok güzel ifade etmiştir.

“Muhafazakar tarihçi Yılmaz Öztuna sağcılığın, muhafazakarlığın, öncelikle geçmişe ilgi ve sevgi demek olduğunu yazar; milli şuur, tarih şuru demektir. Tarih, başlı başına, muhafazakar

¹⁵ a.g.e, s.355.

¹⁶ Gökhan Çetinkaya, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Osmanlıcılık”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.5, İstanbul 2003, s.368.

dünya görüşünün delili, dayanağı, sevgilisidir. Ezeli'nin mührü, geleneğin ve hikmetin haznesidir. Tarihçinin söylevi, adeta ilahiyatçımınki gibi, hakikatin dile gelmesi olarak alımlanır.”¹⁷

Öztuna'nın da ifade ettiği üzere, tarih kavramı bir kavram olmanın çok daha ötesinde şeyler ifade etmektedir. Geçmişe bakarak muhafazakarların güç aldığından daha önce ifade etmiştik. Reaksiyoner muhafazakarlık, ifadesinin de temelinde mazideki tarihsel güçden destek alma eylemi yatmaktadır. Fuat Köprülü, bu türün en önemli örneklerindedir.

“Erken cumhuriyet döneminde, milli tarih tezinin “önemsizleştirildiği Osmanlı tarihinin sadece zikri bile, muhafazakar düşünce dünyası için değerliydi. Fuad Köprülü'nün (1890-1966) – ki Ahmey Yaşar Ocak'ın idolüdür. Osmanlı Devletinin Kuruluşu (1934) çalışması, muhafazakarların bu ihtiyacıyla, resmi tarih tezinin kimi ihtiyaçlarını birbirine kavuşturmasıyla önemlidir. Bu küçük ama etkili eser, hem Türklerin Anadolu'daki yerliliğini, hem Osmanlı devletinin Bizans etkisine “muhtaç olmayan” özgün politik ilahiyatını, hem de Türk tarihinin devamlılığını kutlamaya yaratmıştır. Köprülü, Osmanlı dönemini genel Türk tarihinin devamlılığına oturtmayı, edebiyat tarihi incelemelerinde de sürdürdü.”¹⁸

Yukarıdaki ifadelerden de çıkarabileceğimiz üzere Osmanlı tarihinin bilhassa muhafazakarlar için ne kadar önemli bir değere haiz olduğu çok açıktır. Erken cumhuriyet döneminde, bir taraftan Osmanlı tarihinin geri plana atılıp; Eski Türk tarihinin daha önemli bir yere konulmaya çalışılırken diğer taraftan Osmanlı tarihine verilen önemin yine artmış olduğunu görebiliriz. Baktığımız zaman, Osmanlı tarihindeki zaferler, muhafazakarların birey olmak için gerekli duydukları itici gücü oluşturması açısından da çok önemlidir. Eski Türk tarihinin bu noktada biraz daha geri planda kaldığını görmekteyiz. Bu detay çok önemli. Zira mazi kavramının içeriğinde belli bir bölünme yaşanmıştır. Muhafazakar birey, daha çok Osmanlı üzerinden mazi kavramını şekillendirirken; pozitivist anlayıştaki bireyin mazi anlayışı tam tersi yönde evrilmiştir.

¹⁷ Tanıl Bora, **Cereyanlar**, İstanbul 2017, s.361.

¹⁸ **a.g.e**, s.362.

Genel olarak incelediğimizde mazi kavramının muhafazakarlar için ne kadar hassas olduğunu ve maziden ati'ye geçişte bir yol olarak kullanıldığını gördük. Mazi kavramı, bir ‘nostaljizm’ olarak terennüm ediyor mu? Etmiyor mu? Bu tartışmaya açık bir konu olmakla birlikte, bu mevzuunun ‘Reaksiyoner Muhafazakar’ çevreyle birlikte anılması daha doğru olacaktır. Maziye takılıp kalındığında ortaya bir ‘nostaljizm’ hali çıkacaktır ve bu durum ati'ye giden yoldaki köprüyü yıkabilir. Yani muhafazakarların ‘modernite’ ile olan bağı kesip atabilir. Genel olarak baktığımızda mazi kavramının muhafazakarlar arasında daha çok ‘tarihsellik’ ve ‘mimari’ üzerinden tebarüz ettiğini görmüş olduk. Bu konuda bilhassa Turgut Cansever’in ve Ekrem Hakkı Ayverdi’nin görüşleri çok önemlidir. Bu kavramlar muhafazakarların zaman- mekan ve anlam- değer rabıtalara ne kadar çok önem verdiklerini bizlere açıkça göstermektedir. Mazi kavramı, muhafazakarlar için bahsettiğimiz rabıtalardan ayrı işlenemez.

Muhafazakarlar, bir ütopya yaratmak istediklerinde de dönüp maziye bakma gereğini hissederler. Bilhassa Nurettin Topçu’nun ‘Yarınki Türkiye’ adlı eseri bunun en önemli örneğidir. Yani bu kavram muhafazakarlar için bir iskelettir. Bir ütopyanın temel taşıdır. Genç neslin ‘kudretli ve idrakli’ ecdadından alacağı güçle ati için bir şeyler yapabileceğine, bir mücadele verebileceğine inanmaktadırlar. İşte bu ‘yapabilmek’ eyleminin muvaffak olabilmesi, mazi kavramının gerçek anlamda idrak edilebilmesine bağlıdır. Muhafazakar üslubun tüm hareketlerinde, imgelerinde bu kavramın işlendiğini görmek mümkündür.

SONUÇ

Mazi ve modernizm kavramları, muhafazakarlar için arada kalmaya sebep olan kavramlardır. Mukayeseli bir biçimde düşündüğümüzde bunun İngiltere’de ve Fransa’da da bu şekilde olduğuna rastlayabiliriz. Muhafazakarların sahip olduğu kök paradigmlar, modernleşmek açısından bazı engeller oluşturmaktadır. Fakat bu kök paradigmlar kenara atılmak istense muhafazakarlık biçim olarak zedelenme yaşayacaktır. Zira muhafazakarlığın iskeletini; mazi, gelenek, din, ahlak gibi temel kavramlar oluşturmaktadır. Mesele, hem bu temel kavramları muhafaza edebilmek, hem de günün şartlarına uygun olarak modernleşme eylemini gerçekleştirebilmektir. Meseleye diyalektik bir biçimde yaklaşmak önemlidir. Durumu değerlendirirken tüm çevresel koşullar dikkate alınmalıdır. Geçmişe takılı kalıp; bir nostaljizm yaratmak, modernleşmeyi imkansız hale getirecektir. Bu yüzden mesele daha ılımlı bir şekilde

ele alınmalıdır. Modernizm karşısında geliştirilecek sert tutum, reaksiyonerliğe sebep olacaktır. Mazi kavramı, diğer tüm kavramların kökeninde yer alır. Yani, muhafazakarın verdiği tepkiyi ve genel felsefesini anlamak açısından mazi kavramına yüklenen anlama bakmak hayatidir. Bundan dolayı, maziye duyulan özlem ve bağlılık ne kadar fazla ise; modernleşme karşısında alınacak tavırda o kadar reaksiyoner biçimde olacaktır.

KAYNAKLAR

1. BORA, TANIL; **CEREYANLAR**, İSTANBUL 2017.
2. **MODERN TÜRKİYE'DE SİYASİ DÜŞÜNCE**, C.5, İSTANBUL 2003.
3. PAMUK, ORHAN; **KAFAMDA BİR TUHAFLIK**, İSTANBUL 2019.
4. PAMUK, ORHAN; **KIRMIZI SAÇLI KADIN**, İSTANBUL 2018.
5. TANPINAR, AHMET HAMDİ; **HUZUR**, İSTANBUL 2018.
6. TANPINAR, AHMET HAMDİ, **SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ**, İSTANBUL 2018.
7. TANPINAR, AHMET HAMDİ, **BEŞ ŞEHİR**, İSTANBUL 2018.
8. TOPÇU, NURETTİN; **YARINKİ TÜRKİYE**, İSTANBUL 2018.
9. TOPÇU, NURETTİN; **KÜLTÜR VE MEDENİYET**, İSTANBUL 2018.
10. VIERECK, PETER; **CONSERVATİSM FROM JOHN ADAMS TO CHURCHILL**, CANADA 1956.